

Ľudské práva a advokačné aktivity

Ján Orlovský, Michal Davala, Dušan Štrauss

Úvod

Ochrana ľudských práv je jedným zo základných princípov slovenského konštitucionalizmu i medzinárodného právneho poriadku. Spolu s princípmi právneho štátu, deľby moci, občianskym princípom, princípom plurality i participácie definuje rozsah ochrany a podpory ľudských práv charakter slovenskej liberálnej demokracie. Slovenská republika(SR) je štátom s viacerými medzinárodnými zmluvami, ktoré ju zaväzujú k implementácii konkrétneho rozsahu ľudských práv a podlieha medzinárodným kontrolným mechanizmom súdneho, resp. súdneho i administratívneho charakteru. Ľudské práva vo väčšej či menšej miere reálne ovplyvňujú každú oblasť života na celoštátnej i lokálnej úrovni, každú verejnú politiku, každé individuálne rozhodnutie orgánov verejnej moci, ale i jednotlivcov. Tieto práva bránia štátu neprimerane zasahovať do slobody jednotlivca. Mimovládne neziskové organizácie (MNO) pôsobiace v oblasti ľudských práv a občianskej advokácie sa snažia napomôcť pretaviť ľudsko-právne štandardy do verejných politík a strategických rozhodnutí, skutočne implementovať jednotlivé práva a slobody do praxe, i kontrolovať ich dodržiavanie orgánmi verejnej moci.

Pred Novembrom 1989 bola prakticky akákoľvek občianska angažovanosť, ktorá sa snažila poukázať na nedostatky v oblasti ľudských práv či demokracie v širšom rámci, priamo či nepriamo perzekvovaná. Politické i občianske postoje boli predmetom politických procesov v 50. rokoch i počas normalizácie po Auguste 1968. Základy občianskej spoločnosti vytvárali v tomto období najmä disidenti, podzemná cirkev, známi alebo úplne neznámi nezávislí aktivisti.

Až tzv. **Helsinský proces po roku 1975**, v Československu reprezentovaný najvýraznejšie Chartou 77, vytvoril **priestor na dialóg a spoluprácu pri prehlbovaní ľudských a občianskych práv**. [1] V rokoch 1988 – 1989 existovalo už množstvo nezávislých iniciatív, ktoré občania vnímali, a okrem upozorňovania na nedodržiavanie občianskych práv žiadali už aj politické reformy (politický pluralizmus, slobodu vyznania, nezávislé odbory, prístup k informáciám a odstránenie cenzúry). [2]

Začiatkom 90. rokov sa začal vyplňať dovtedy prakticky neexistujúci priestor pre formálne pôsobenie mimovládnych organizácií v oblasti ľudských práv. V druhej polovici dekády sa MNO stali jedným z aktérov zápasu o demokratický charakter štátu. Do Občianskej kampane'98 (OK'98) sa zapojili desiatky MNO a stovky dobrovoľníkov, aby mobilizovali občanov k využitiu ich volebného práva, aby sa zlepšila ich informovanosť, zvýšil vplyv MNO na prípravu volebných zákonov a zabezpečil sa občiansky dohľad nad korektným priebehom volieb. [3] V ďalších dekádach sa konflikty so štátnou mocou týkali najmä snáh o obmedzenie možnosti podnikateľských subjektov financovať občiansku spoločnosť, a tak i nezávislú kontrolu verejnej moci, napr. kampaň Ľudia ľuďom proti zrušeniu daňovej asignácie, o odhaľovanie korupcie pri čerpaní verejných zdrojov, ako aj o obmedzovanie občianskej participácie a možností vstupovať do verejného priestoru. [4]

Orgány verejnej moci v súčasnosti v značnej miere akceptujú expertné kapacity MNO a štát vyhľadáva spoluprácu a konzultáciu s mimovládny sektorom v rôznych oblastiach ľudských práv. Táto spolupráca je už dnes v istej miere inštitucionalizovaná. Experti a expertky so skúsenosťami z neziskového ľudsko-právneho sektora sú často vítaným prínosom aj v štátnej správe. Občianska spoločnosť nespochybniteľne prispela k budovaniu demokracie a právneho štátu za posledné obdobie,

k vnútroštátnej koncepcnej, legislatívnej i praktickej implementácii medzinárodných záväzkov z oblasti ľudských práv i k značnému scitliveniu časti spoločnosti na zásahy do osobných práv.

Napriek prínosom je možné identifikovať aj nedostatky. Na rozdiel od iných oblastí, pri ktorých nemusia priamo narážať na záujmy predstaviteľov štátnej moci, je **v prípade ľudských práv a advokačných aktivít stále prítomný istý antagonistický pohľad na neziskový sektor**. Ten je často vnímaný ako neoprávnený a svojim donorom slúžiaci kritik, ktorý chce neodôvodnene a nie nezávisle zasahovať do štátnych záležitostí. Tento naratív, živený sporadicky politickými predstaviteľmi, často vytvára viac či menej latentné konflikty a posúva aj odbornú diskusiu do rámca „my“ a „oni“. Je preto potrebné neustále zvyrazňovať širšie prínosy spolupráce v oblasti ľudských práv pre celkovú demokratizáciu verejného priestoru a skutočné využívanie slobody jednotlivca. MNO musia byť aj naďalej schopné ponúkať svoju špecializovanú expertízu pri komunikácii návrhov na zmeny verejných politik a prijímanie opatrení, ktoré napomôžu dôslednej realizácii katalógu ľudských práv a odporúčaní medzinárodných monitorovacích orgánov.

Jednotlivé aspekty ľudských práv je potrebné pretaviť v činnosti orgánov verejnej moci na všetkých úrovniach. Predstavitelia občianskej spoločnosti preto stoja pred výzvou, ako čo najefektívnejšie participovať na rôznorodých procesoch tvorby, implementácie a kontroly výkonu verejnej moci. V neposlednom rade je žiadúce napomôcť v snahe o rozširovanie konzultatívnych mechanizmov, o inštitucionálnu reformu i obsahové posilnenie vnútroštátneho systému ochrany a podpory ľudských práv. Výzvou je i správne uchopenie dialógu o oblastiach ľudských práv, ktoré sú aj naďalej vnímané ako citlivé, resp. ktoré vyvolávajú radikálne kultúrno-etické postoje (napr. rodová rovnosť, reprodukčné práva žien, práva LGBTI osôb či práva migrantov).

Nielen v stredoeurópskom regióne dochádza v ostatných rokoch k podkopávaniu funkčnosti mimovládnych organizácií a zužovaniu priestoru pre občiansku spoločnosť osobitne v oblastiach, ktoré upozorňujú na nedostatky výkonu moci a ktoré sa snažia štát kontrolovať.[5]

Strategické dokumenty, právna úprava podpory a ochrany ľudských práv a obhajoby verejného záujmu

Po viac ako polstoročnej dobe neslobody základný zákon nového štátu kopíruje štandardnú európsku úpravu ľudských práv. Princíp zabezpečenia a ochrany ľudských práv a slobôd je jedným zo základných ústavných princípov SR. Základné práva a slobody fyzických a právnických osôb na Slovensku upravuje a garantuje **druhá hlava Ústavy SR** spolu s ďalšími medzinárodnými zmluvnými záväzkami SR[6] a v súlade s príslušnými národnými dokumentmi.

Medzinárodná integrácia SR zabezpečila implementáciu štandardného európskeho katalógu ľudských práv. Osobitne po vstupe do EU bola posilnená právna úprava zákazu diskriminácie, hospodárskych i sociálnych práv, prístupu k informáciám, znižovania rodových nerovností, práv etnických či sociálne marginalizovaných skupín, prístupu k právnej pomoci, nezávislosti niektorých kontrolných a regulačných mechanizmov i niektoré prvky právneho štátu a demokracie v širších kontextoch.

Právna úprava oblasti je značne komplexná a postupným vývojom konkrétnych ľudských práv a slobôd sa atomizuje. Popri všeobecných kódexoch a zákonoch týkajúcich sa jednotlivých skupín ľudských práv[7] boli prijaté aj právne predpisy týkajúce sa konkrétnych znevýhodnených skupín.[8] Napriek tomu **v SR stále chýba, napr. osobitný predpis o právach príslušníkov národnostných menšín, zákon upravujúci spolužitie osôb rovnakého pohlavia, resp. práv LGBTI, osôb v širšom rámci, atď.** Aj

v diskusií o týchto témach sa zrkadlí prebiehajúci zápas medzi liberálnejšou a konzervatívnejšou časťou spoločnosti, vrátane politickej reprezentácie.

Hraničné kultúrno-etické postoje boli prítomné aj v rámci procesu tvorby prvého celoštátneho strategického dokumentu v oblasti ľudských práv. Vo februári 2015 vláda SR prijala **Celoštátnu stratégiu ochrany a podpory ľudských práv v SR**.^[9] Ide o základný strategický dokument v danej oblasti, ktorý má byť vo vzťahu k doterajším čiastkovým koncepčným dokumentom^[10] zastrešujúcou víziou, ktorá bude konkretizovaná a rozvíjaná vo verejných politikách a programoch. Svojím vecným záberom a jasne pomenovanou potrebou realisticky zhodnotiť absolvované aj súčasné demokratické procesy a nevyhnutnosť razantne a koncepcnejšie pokročiť pri riešení zložitej agendy ľudských práv v jej celku i v najvypuklejších prierezových a čiastkových problematikách^[11] má dôsledná implementácia tejto stratégie potenciál byť skutočným motorom posunu v oblasti ľudských práv. Bez jasnej politickej podpory a líderstva sa však dôsledná implementácia neuskutoční.

Za ostatnú dekádu SR ratifikovala viaceré medzinárodné zmluvy o ľudských právach.^[12] V súčasnosti sa pripravuje napr. proces ratifikácie Opčného protokolu k Dohovoru proti mučeniu (podpis v roku 2018), Protokolu č. 12 (podpis v roku 2000) k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V určitých oblastiach však **boli v SR zaznamenané aj negatívne trendy spočívajúce v ustupovaní od pôvodne podpísaných ľudskoprávnych záväzkov**. Konkrétne NR SR prijala v marci 2019, a následne ešte dvakrát v priebehu ďalších 12 mesiacov, uznesenie, ktorým odmietla proces ratifikácie Dohovoru o predchádzaní násilliu na ženách, domácemu násilliu a v boji proti nemu (tzv. Istanbulský dohovor), ktorý SR podpísala v roku 2011.^[13] Explicitný hodnotový zápas sa tak preniesol na parlamentnú úroveň.

Z hľadiska medzinárodného práva by mala SR zlepšiť reálnu implementáciu odporúčacích odborných a nezávislých „súdnych“ orgánov OSN, ktoré pravidelne odporúčajú realizovanie exekutívnych i legislatívnych opatrení na poli ochrany ľudských práv. Vykazovanie ich napĺňania je často len formálne, bez zásadnej politickej či finančnej podpory.

Kvalitu právnej ochrany občanov do veľkej miery ovplyvňujú nielen strategické dokumenty či právne záväzné (medzinárodné i vnútroštátne) a vymáhateľné normy, ale najmä postoje verejných činiteľov k danej oblasti a miera dôvery vo verejné inštitúcie zo strany verejnosti, ktorá na Slovensku patrí k najnižším v EU, najmä v otázkach týkajúcich sa vymožitelnosti práva (dôvera v súdy a políciu).^[14]

Finančná podpora a možnosti financovania podpory a ochrany ľudských práv a obhajoby verejného záujmu

Vládna úroveň

Na **Ministerstve spravodlivosti SR** existujú dotačné schémy na:

a) presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkých foriem diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie. Každoročná dotačná podpora v celkovej výške cca 750-tisíc eur ročne podporí 40 - 50 projektov neziskových organizácií do max. výšky 50-tisíc eur,

b) poskytovanie odbornej pomoci obetiam trestných činov.^[15]

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR má dotačné schémy na podporu rodovej rovnosti.^[16]

Ministerstvo kultúry SR má dotácie na kultúrne aktivity osôb so zdravotným postihnutím a kultúrne aktivity inak znevýhodnených skupín obyvateľstva.[17] Finančná podpora v oblasti kultúry národnostných menšín prešla od roku 2018 z MK SR na samostatný a politicky nezávislý Fond na podporu kultúry národnostných menšín, ktorý podporuje:

- a) zachovanie a rozvoj identity a kultúrnych hodnôt národnostných menšín,
- b) výchovu a vzdelávanie k právam osôb patriacich k národnostným menšinám,
- c) zabezpečenie interkultúrneho dialógu a porozumenia medzi občanmi slovenskej národnosti a občanmi patriacimi k národnostným menšinám a etnickým skupinám.[18]

Úrad vlády SR spravuje zdroje grantov EEA[19], kde veľkú časť podpory pre vyrovnávanie ekonomických a sociálnych rozdielov medzi SR a EÚ tvoria programy zamerané na prevenciu násillia na ženách a rodovú rovnosť. Operačný program Efektívna verejná správa[20] v gescii Ministerstva vnútra SR (uznesenie vlády č. 228/2014) na podporu reformy verejnej správy pre r. 2014-2020 má dve oblasti úzko súvisiace s témou ľudských práv (súdny systém a občianska spoločnosť). Finančnú pomoc poskytuje Európsky sociálny fond, ale spôsob výkazníctva je mimoriadne komplikovaný, a výrazne tak zaostáva za svojím názvom.

Mimovládna úroveň

V mimovládnej sfére túto časť podpory zastrešuje nezávisle riadený program Active Citizens Fund Slovakia v správe konzorcia troch nadácií (Ekopolis, Karpatská nadácia a Nadácia otvorenej spoločnosti)[21], ktorý nadväzuje na aktivity Fondu pre MVO[22] ukončené v roku 2016.

Rádovo menšiu, ale politicky a morálne dôležitú podporu predstavujú aj grantové schémy domácich a zahraničných nadácií a zastupiteľských úradov niektorých krajín v Bratislave, ktoré podporujú činnosť miestnych občianskych organizácií. Podľa dostupných údajov o prijímateľoch daňovej asignácie (2 alebo 3 %) je podpora pre ľudskoprávne a advokačné aktivity takmer zanedbateľná - tvorí menej ako 0,5% celkového objemu finančných prostriedkov[23]. Podpora oblasti ľudských práv zo zdrojov súkromného, resp. podnikateľského sektora je dlhodobo minimálna[24].

Kľúčoví aktéri v oblasti ochrany ľudských práv a obhajoby verejného záujmu

Na vládnej úrovni zabezpečuje tvorbu a **uskutočňovanie štátnej politiky a koordináciu plnenia úloh v oblasti podpory a ochrany ľudských práv MS SR**. Do septembra 2015 spadala agenda ľudských práv do pôsobnosti MZV SR. Oblasť rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí a koordinácie štátnej politiky v tejto oblasti zabezpečuje MPSVR SR. Podpora kultúry národnostných menšín spadá do pôsobnosti MK SR.[25]

Jedným zo stálych poradných orgánov vlády SR je **Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť** pod vedením ministra spravodlivosti. V rámci Rady pôsobí sedem stálych výborov¹, ktoré sa venujú jednotlivým oblastiam agendy ľudských práv. Ich predsedami sú príslušní štátni tajomníci. Vzhľadom na vedenie a zloženie Rady[26], táto neplní svoje úlohy politicky nezávisle.

¹ Rada pozostáva zo 7 stálych výborov: Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny, Výbor pre osoby so zdravotným postihnutím, Výbor pre rodovú rovnosť, Výbor pre deti a mládež, Výbor pre výskum, vzdelávanie a výchovu v oblasti ľudských práv a rozvojového vzdelávania, Výbor pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie a Výbor pre práva lesbičiek, gejev, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych osôb

To sa potom odráža v prijímaní uznesení k ľudskoprávnym otázkam, ku ktorým má vláda SR negatívne stanovisko.

Pôsobnosti advokačných aktivít sa dotýka aj činnosť ďalších poradných orgánov vlády SR, a to **Rady vlády SR pre mimovládne neziskové organizácie**[27] a **Rady vlády SR pre práva seniorov a prispôsobovanie verejných politík procesu starnutia populácie**[28]. Medzi poradné orgány vlády SR s určitými koordinačnými právomocami relevantnými pre oblasť ľudských práv patrí **splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity** (od roku 2001), **splnomocnenec vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti** (od roku 2011), **splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny** (od roku 2012). Politická kultúra NR SR i vlády SR však bráni tomu, aby sa odporúčania poradných orgánov presadili aj v politikách a praxi.

Dôležitou súčasťou ochrany základných práv v SR je od roku 2001 úrad ombudsmana, resp. **Inštitút verejného ochrancu práv (VOP)**,[29] ktorý aktívne dohliada na výkon verejnej správy. Pôsobnosť VOP je konštituovaná na ochranu subjektívnych práv – základných práv a slobôd a nie na ochranu zákonnosti ako takej. Postoj vlády i parlamentu k inštitúcii vystihuje aj fakt, že sála NR SR pri každoročnej výročnej správe VOP zíva prázdnotou. Úrad VOP nemá svoju rozpočtovú kapitolu, čím nie je zabezpečený prvok finančnej nezávislosti.[30] VOP navrhované zmeny NR SR ignoruje.[31]

Popri VOP pôsobia od 1. septembra 2015 na Slovensku aj špecializované úrady: Úrad komisára pre deti[32] a Úrad komisárky pre osoby so zdravotným postihnutím.[33]

Pre nízku finančnú gramotnosť obyvateľstva (fakt, že takmer 20% slovenskej populácie ohrozuje chudoba a sociálne vylúčenie)[34] je dôležitým prvkom ochrany občanov aj **Centrum právnej pomoci**,[35] ktoré od roku 2006 poskytuje právnu pomoc tým, ktorým finančná situácia nedovoľuje využívať komerčne dostupné právne služby. Centrum je štátna rozpočtová organizácia a na Slovensku má 15 kancelárií a 29 konzultačných pracovísk.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva plní funkciu národnej inštitúcie na ochranu a podporu ľudských práv (NHRI) a od r. 2004 plní úlohu národného antidiskriminačného orgánu (posudzuje a dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona), monitoruje, skúma, informuje a hodnotí dodržiavanie ľudských práv a zásady rovnakého zaobchádzania, zároveň sleduje a poskytuje informácie o stave rasizmu, xenofóbie a antisemitizmu v SR. Stredisko v súčasnosti spĺňa požiadavky nezávislosti podľa tzv. parížskych princípov len čiastočne a je potrebná jeho zásadná reforma.[36]

MNO pôsobiace v oblasti ľudských práv sa počas ostatných dvoch desaťročí špecializovali a fragmentovali. Dnes tvorí občiansku spoločnosť sieť väčších i menších, viac či menej formalizovaných spolkov rôznej právnej formy, platforiem i úplne neformálnych iniciatív, ktoré vykonávajú činnosť kontinuálne alebo reagujú na určitú spoločenskú alebo politickú udalosť. Zaraďujeme sem aktérov pôsobiacich v rôznych oblastiach ochrany a podpory občianskych, politických, hospodárskych, kultúrnych, sociálnych práv a slobôd, ale i ľudských práv tretej generácie,[37] podpory rovnosti a odstraňovania diskriminácie znevýhodnených skupín.[38]

V širšom kontexte patria do tohto sektora MNO aktívne v oblasti všeobecnej i na určitú oblasť zameranej občianskej advokácie, odstraňovania regionálnych rozdielov v prístupe k verejným statkom (vrátane zdravotníctva či školstva), podpory kultúry a spoločenskej akceptácie menšín (etnických, národnostných, sexuálnych a iných),[39] zlepšenia vymožitelnosti práva a prístupu k spravodlivosti pre všetkých, participácii na kontrole všetkých zložiek verejnej moci (vrátane štátnej správy, samosprávy, súdnictva či prokuratúry), podpory transparentnosti a boja proti korupcii, v oblasti širšej implementácie princípov právneho štátu, demokracie a politickej participácie, výchovy a vzdelávania k

ľudským právam a demokratickému občianstvu, podpory nezávislých médií a investigatívnej žurnalistiky, prístupu k informáciám v najširších súvislostiach, prevencie a minimalizácie trestných činov, prejavov extrémizmu, radikalizácie, nenávistných prejavov na internete, vrátane nových (hybridných) hrozieb.

Kľúčové mimovládne a neziskové organizácie, iniciatívy a hnutia pôsobiace v oblasti ľudských práv nadväzujú na silný étos aktivizmu 90. rokov a predstavujú pestrú paletu názorov i zameraní.[40]

V poslednom období sa výraznejšie angažujú **neformálne zoskupenia, iniciatívy a platformy**. V oblasti advokačných aktivít a snáh o posilnenie transparentnosti nakladania s verejnými zdrojmi na samosprávnej úrovni sledujeme iniciatívy **mestského aktivizmu**, ktoré sa však môžu venovať aj otázkam spoločenskej radikalizácie (iniciatíva Nie v našom meste B. Bystrica). Veľkú vitalitu prejavuje aj **on-line aktivizmus** (Mladí proti fašizmu, Sebavedomé Slovensko, Demagog.sk, Konspiratori.sk), ktorý je schopný okrem širokého zásahu v krátkom čase generovať aj verejný tlak formou on-line petícií, či odhaľovania šíriteľov dezinformácií a hoaxov na sociálnych sieťach. Súčasťou občianskeho aktivizmu sú však aj osoby a organizácie bez jasného hodnotového ukotvenia alebo hnutia, ktoré označujeme ako “neobčianske”, resp. tie, pre ktoré sloboda jednotlivca predstavuje najmä možnosť hlásať xenofóbne a rasistické názory.[41]

Významné aktivity smerujúce k rozvoju ochrany ľudských práv a obhajoby verejného záujmu

Po prijatí Ústavy SR bol **vstup Slovenska do EÚ** (2004) najzásadnejším zlomom pre mentálny posun politických predstaviteľov a inštitúcií štátu v chápaní dôležitosti napredovania ochrany ľudských práv. V r. 1998 sa P. Csáky síce stal prvým podpredsedom vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj, ale viac ako len etnický ráz vniesol do funkcie R. Chmel v období 2010-2012. Napriek mnohým úspešným posunom v ochrane a rozširovaní ľudských práv občanov a ľudí žijúcich na Slovensku sme svedkami aj opačných tendencií, ktoré súvisia s nekompetentnosťou orgánov štátnej správy a ich predstaviteľov, nedostatočného nastavenia kontrolných mechanizmov výkonu verejnej moci (vrátane činnosti polície, prokuratúry a súdov), nedôslednosťou oddelenia cirkvi od štátu, populizmom a radikalizáciou spoločnosti.

Programové vyhlásenie vlády SR I. Radičovej na obdobie 2010 - 2014[42] sa vyznačovalo silnou ambíciou napraviť niektoré „reštrikčné legislatívne a politické opatrenia z predchádzajúceho obdobia, ktoré neboli v súlade s ľudskoprávnymi princípmi... (tlačový zákon), zákon o štátnom jazyku SR, zákon o občianstve SR.” Deklarácia vyústila v r. 2011 do vytvorenia Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť ako poradného orgánu vlády SR.

Najvýraznejšou politickou udalosťou ostatnej dekády v tejto oblasti bolo prijímanie **Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR**, ktoré koordinoval PPVL a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí M. Lajčák v r. 2013-2014. Zámer vypracovania stratégie iniciovala vláda I. Radičovej v novembri 2011. Proces prijímania stratégie bol poznačený prehadzovaním si zodpovednosti medzi ministerstvami, striedaním vedúcich koordinátorov prípravy a silným odporom zo strany predstaviteľov niektorých cirkví, kresťanských politických strán a organizácií. Zároveň však treba vyzdvihnúť výrazný participatívny charakter procesu prijímania tohto strategického dokumentu, ktorý bol na slovenské pomery dovedy nevídaný. Vláda dokument nakoniec prijala 18.02.2015, ale jeho kompromisná podoba neuspokojila žiadnu zo zúčastnených strán.[43]

Po občianskych protestoch „Gorila“ za vyšetrenie vládnej korupcie v r. 2012 boli pre verejnosť a občiansky aktivizmus **silnými impulzami migračná kríza a parlamentné voľby 2016**, ktoré viedli k zrodu viacerých iniciatív už počas roka v r. 2015 (Výzva k ľudskosti,[44] Štrngám za zmenu,[45] A dosť! Nehazardujme s budúcnosťou Slovenska[46] a Hráme o veľa[47]). V ostatných rokoch posilnili aj environmentálne hnutia a úspešné kampane viedli organizácie Greenpeace a Vlk (Biomasaaker) i jednotlivci (E. Baláž - My sme les). Doposiaľ jednou z najúspešnejších občianskych podpisových iniciatív bola „Som za to“[48] - kampaň s vyše 84 000 signatármi, ktorá popri výzve renomovaných právnických osobností primäla NR SR k zrušeniu Mečiarových amnestií v apríli 2017.

Zlomový moment pre posilnenie „grassroot“ aktivizmu nastal vo februári 2018, keď po vražde novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej vyšli do ulíc 10-tisíce ľudí po celom Slovensku. Hnutie mladých ľudí **Za slušné Slovensko** a študentská iniciatíva **Nie je nám to jedno** dokázali zorganizovať desiatky pokojných verejných zhromaždení, ktoré o necelý mesiac vyústili do vymenovania novej vlády v marci 2018.[49]

Spiatočnický a aj schizofrenický politický vývoj v oblasti rozvoja ochrany ľudských práv dokazujú okolnosti sprevádzajúce kroky Slovenska pri prijímaní medzinárodných dokumentov:

- neúčast Slovenska na hlasovaní o Globálnom pakte OSN o migrácii (Marakéšsky dohovor,) ale hlasovanie za Globálny pakt o utečencoch v r. 2018[50]
- odmietnutie pôvodne podpísaného Istanbulskeho dohovoru o predchádzaní násillia na ženách v NR SR v marci 2019, v novembri 2019 a februári 2020.

Voči týmto krokom ostro vystúpili najmä organizácie venujúce sa domácejmu násilliu, reprodukčným právam žien i právam migrantov, pričom sa im podarilo zmobilizovať aj medzinárodné monitorovacie orgány.[51] Prehodnotenie postojov odporúča Slovensku aj Rada OSN pre ľudské práva v rámci uskutočneného 3. kola tzv. Univerzálneho periodického hodnotenia (UPR) v roku 2019. Vláda SR v máji 2019 zadefinovala „gestorstvo“ a pozíciu SR k jednotlivým odporúčaniam UPR. Odporúčanie ratifikovať Istanbulský dohovor bolo vládou SR odmietnuté.[52]

Štátna reprezentácia si neosvojila povinnosť naplňovať ľudskoprávne záväzky v celom spektre svojej činnosti, osobitne pokiaľ ide o pozitívne záväzky štátov, t.j. záväzky aktívne predchádzať porušeniam, v prípade porušenia dôsledne vyšetriť daný prípad, páchatel'ov potrestať a zabezpečiť nápravu obetiam. Najvypuklejšie kauzy, ktoré rezonovali v občianskej spoločnosti i činnosti medzinárodných orgánov:

- Vynútené a násillné sterilizácie rómskych žien zdokumentované v roku 2003. Systematické konanie spočívalo aj na dezinformáciách o reprodukčnom zdraví, rasovom a diskriminačnom prístupe k službám a liečbe, fyzických i verbálnych útokoch zo strany poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a v odopieraní prístupu k zdravotnej dokumentácii.[53] Vo viacerých prípadoch boli nedobrovoľné sterilizácie potvrdené aj rozsudkami ESLP. Poskytnutie odškodnenia slovenskými súdmi trvalo aj viac ako 10 rokov, resp. nebolo vôbec poskytnuté.[54] Dodnes nebol vytvorený nezávislý orgán na prešetrenie všetkých prípadov sterilizácií.

- Prípad napadnutia Hedvigy Malinovej Žákovej z roku 2006, v ktorom predseda vlády a minister vnútra zasiahli do nezávislosti vyšetrovania. Neschopnosť vypátrať páchatel'ov trestného činu bola nahradená trestným stíhaním obete, ktoré bolo ukončené až v roku 2018 orgánmi Maďarska po vystáhaní p. Žákovej zo Slovenska.[55] Konanie pred ESLP v danej veci bolo ukončené zmierom dojednaným počas vlády I. Radičovej v roku 2011.[56]

- Neprimerané použitie policajnej sily pri zásahu v Moldave nad Bodvou z roku 2013 spočívalo v hrubom poškodení viacerých príbytkov a fyzickom útoku na približne 30 ľudí v osade na ul. Budulovská. Viac ako 60 policajtov v sprievode psov vtrhlo do osady, do príbytkov vstupovali bez povolenia, voči ľuďom používali obušky a podľa viacerých poškodených aj elektrické paralizéry. Niektorých zo zbitých mužov odviekli následne na policajnú stanicu, kde ich podrobili ďalšiemu fyzickému a psychickému násiliu. Zásah bol vyšetrený VOP, pričom závažné porušenia základných práv obyvateľov rómskej komunity boli sumarizované v historicky prvej mimoriadnej správe VOP predloženej na rokovanie NR SR.[57] Napriek zdokumentovanému porušeniu ľudských práv zbitých Rómov, sú obeť kriminalizované a dodnes neboli odškodnené.

Vo vzťahu k ľudským právam na Slovensku prevládol populizmus nad vecnou a odbornou diskusiou, ktorú už exekutíva často nemá ani záujem viesť. Ľudské práva a slobody nie sú kritickou časťou politických predstaviteľov na najvyššej úrovni vnímané ako základný princíp slovenského konštitucionalizmu, ktorý tvorí nesporný fundament právneho poriadku i medzinárodných vzťahov, ale ako (neo)liberálna ideológia či rozmar liberálnych intelektuálov ohrozujúci tradičné hodnoty a záujmy slovenského národa. Súčasná vláda SR aj vo svojej rekonštruovanej podobe zlyháva v napĺňaní svojho záväzku byť hrádzou proti extrémizmu, s ktorým sama spolupracuje pri dosahovaní svojich populistických cieľov.

Výskum v oblasti ochrany ľudských práv a obhajoby verejného záujmu

Výskumu v oblasti ochrany ľudských práv na Slovensku sa venuje v rôznej miere viacero MNO (BPI, CVEK, IVO, Eduroma, Liga za ľudské práva), univerzitných pracovísk, orgánov verejnej moci, vnútroštátnych i medzinárodných špecializovaných orgánov a organizácií. Skúmané sú jednak strategické a koncepcné dokumenty, soft-law, vnútroštátne i medzinárodné právne záväzné normy, judikatúra vnútroštátnych, no najmä európskych súdov, ale i výročné a mimoriadne správy VOP, komisárok pre deti a zdravotne postihnutých a ďalších orgánov ochrany práv a slobôd (polícia, prokuratúra), ako aj všeobecné komentáre a odporúčania medzinárodných „súdnych“ orgánov +7OSN. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva ako aj Súdneho dvora Európskej únie sú osobitne cenným zdrojom, ktorého systematické analytické spracovanie by mohlo posunúť mieru napĺňania verejných politík smerom k praktickej ochrane ľudských práv na Slovensku.

Vedecký výskum v oblasti ľudských práv, princípov právneho štátu a demokracie sa venuje primárne akademickému prostrediu, ktoré skúma dané otázky z rôznych spoločenskovedných, ale aj interdisciplinárnych pohľadov (osobitne právna veda, sociológia a politológia). Nevýhodou je, že tento **výskum nie je systematický a kontinuálny a závisí od osobného záujmu odborných kapacít a finančného krytia príslušných riešených projektov.** Osobitne je v tomto smere vhodné spomenúť **UNESCO Katedru výchovy k ľudským právam na Univerzite Komenského**, ktorej cieľom je propagovať a prispieť k vytvoreniu integrovaného systému výskumu, vzdelávania, informácií a dokumentov v oblasti ľudských práv, výchovy a vzdelávania k ľudským právam.

Oblasť financovania skúmal Eduard Marček, ktorý v r. 2004 pre Inštitút pre verejné otázky pripravil analýzu „Financovanie neziskového sektora na Slovensku po r. 1989“[58].

V r. 2009 - 2011 sa **Centrum pre filantropiu n.o. podieľalo na výskume udržateľnosti ľudskoprávnych, advokačných a watchdogových MNO v nových členských krajinách EÚ** (koordinované Európskym centrom pre neziskové právo (ECNL) v spolupráci s Nadáciou pre rozvoj občianskej spoločnosti (CSDF) a spoločnosťou Political Capital Policy Research and Consulting Institute z Budapešti)[59].

Výskumom pre oblasť ľudských práv je poverené Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ale pre nedostatok kapacít sa ním zaoberá len čiastočne.

Literatúra a zdroje:

11. a 12. periodická správa MZVaEZ SR k Medzinárodnému dohovoru odstraňovaní všetkých foriem diskriminácie:

<https://www.mzv.sk/documents/10182/2452374/010+Jeden%C3%A1sta+a+dvan%C3%A1sta+periodi ck%C3%A1+spr%C3%A1va+Slovenskej+republiky+k+Medzin%C3%A1rodn%C3%A9mu+dohovoru+o+o dstr%C3%A1nen%C3%AD+v%C5%A1etk%C3%BDch+foriem+rasovej+diskrimin%C3%A1cie>

Z. Čáčová - P. Lenčo: Ľudské práva vo výchove a vzdelávaní: aktuálny stav, výzvy a inšpirácie (Nadácia otvorenej spoločnosti, 2016)

J. Rizman: Občiansky sektor a sociálne médiá (Human Forum, prezentácia Via Iuris, 5.2. 2019, Banská Bystrica)

Všetky ďalšie zdroje uvedené v poznámkach(citáciách):

[1] Disidenti a ďalší dovedy prenasledovaní jednotlivci vytvorili nezávislé pozorovacie skupiny, organizovali listové kampane a spoločenské hnutia, ktorých veľkosť, vytrvalosť a rozmanitosť nemali v regióne krajín Varšavskej zmluvy obdobu. THOMAS, D.C.: Helsinský efekt: mezinárodné zásady, ľudská práva a zánik komunizmu, Praha: Academia, 2007, s. 286).

[2] Zápas o dodržiavanie ľudských práv a čoraz otvorejšia prezentácia vlastných názorov mali stúpajúcu tendenciu. Iniciatívy disidentov, ktoré sa zdali mnohým ľuďom v 70. rokoch nerealizovateľné, sa stávali skutočnosťou. KMEŤ, N.: Disent a ľudské práva. Studia Politica Slovaca, Vol. 1, no. 1 (2008), p. 5-20, s. 18.

[3] ARBE, S. (ed.): 10 KAPITOL o vývoji a občianskej spoločnosti na Slovensku, Bratislava: PDCS, o.z., 2012, s. 27.

[4] Tamtiež, s. 34 až 37.

[5] State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law: Role of Institutions, Threats to Institutions; Report by the Secretary General of the Council of Europe, Council of Europe, May 2018.

[6] <https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/ludske-prava-dolezite-dokumenty-a-ludskopravne-organy>

[7] Napr. Občiansky zákonník, Obchodný zákonník, Zákonník práce, Trestný zákon, Trestný poriadok, Civilný sporový poriadok, antidiskriminačný zákon, zákon o združovaní občanov, zákon o zhromažďovaní práve, zákon o politických stranách, zákon o podmienkach výkonu volebného práva, zákon o sociálnom poistení, zákon o zdravotnej starostlivosti, zákon o petičnom práve, zákon o vyvlastňovaní pozemkov, zákon o autorskom práve, zákon o slobode náboženskej viery, zákon o výkone trestu odňatia slobody, zákon o výchove a vzdelávaní atď.

[8] Napr. zákon o obetiach trestných činov, zákon o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi, zákon o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

[9] Uznesenie vlády SR č. 71/2005 (<https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/11579/1>). Stratégia určuje viac i menej konkrétne priority a úlohy v oblasti práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám, práv starších osôb, osôb so zdravotným postihnutím, práv žien, detí, LGBTI osôb, osôb žijúcich na hranici chudoby, práv migrantov, v oblasti rodovej rovnosti, vzdelávania a výchovy k ľudským právam, predchádzania rasizmu, posilnenia neziskového sektora a mechanizmov participácie

[10] Napr. Celostátna stratégia rodovej rovnosti a Akčný plán rodovej rovnosti na roky 2014-2019 (<https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2015/05/Akcny-plan-RR.pdf>),

Národný akčný plán na elimináciu a prevenciu násillia na ženách na roky 2014-2019

(https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/NAP_nasilie_print.pdf), Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015-2019 (<https://www.minv.sk/?VRAX>), Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020 (<https://www.minv.sk/?strategia-pre-integraciu-romov-do-roku-2020>)

[11] Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v SR, s. 2.

[12] Napr. Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (v roku 2012), Opčný protokolu k Dohovoru o právach dieťaťa o účasti detí v ozbrojených konfliktoch (v roku 2009) i o procedúre oznámení (v roku 2013), Opčný protokol k Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím (v roku 2010), Medzinárodný dohovor o ochrane všetkých osôb pred nedobrovoľným zmiznutím (v roku 2014), Dohovor o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (v roku 2016), Protokol č. 16 (v roku 2019) k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

[13] https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/v_uznesenie_1409_20190329.pdf

[14] Napr. The 2019 EU Justice Scoreboard, European Commission, COM(2019)198/2 (https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en)

[15] Zákon č. 302/2016 Z. z. o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

<https://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Dotacie/Dot%C3%A1cie-na-podporu-%C4%BEudskych-pr%C3%A1v.aspx>

[16] Zákon č. 544/2010 Z. z. o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

[17] Zákon č. 434/2010 Z. z. o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

[18] Zákon č. 138/2017 Z. z. o Fonde na podporu kultúry národnostných menšín a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

[19] <http://www.eeagrants.sk/zakladne-informacie/zakladne-dokumenty/>

[20] <http://www.reformuj.sk/>

[21] <https://acfslovakia.sk/o-programe/>

[22] <http://www.eeango.sk/index.html>

[23] <https://www.financnasprava.sk/sk/elektronicke-sluzby/verejne-sluzby/zoznamy/zoznam-prijimatelov-dane>

[24] <https://www.nadaciapontis.sk/novinky/vieme-na-co-najcastejsie-prispievaju-firmy-na-slovensku/>

[25] Zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov

[26] <https://www.radavladylp.gov.sk/>

[27] http://www.minv.sk/?ros_rvmno

[28] <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/>

[29] <http://www.vop.gov.sk/uvodna-stranka>

[30] Od 1.1. 2005 jeho náklady pokrýva kapitola Všeobecná pokladničná správa, ktorej správcom je MF SR

[31] Napr. návrh na rozšírenie pôsobnosti VOP na všetky práva a slobody FO a PO, čo by priblížilo ochranu osôb pred „maladministráciou“ (zlou správou) praxi v krajinách EÚ alebo návrh na požiadavku právnického vzdelania ako podmienku zvoliteľnosti kandidáta za VOP. NR SR doposiaľ neprerokovala mimoriadnu správu VOP k policajnej razii v Moldave nad Bodvou z roku 2013 (<https://www.vop.gov.sk/pr-pad-policajnej-razie-v-moldave-nad-bodvou-neprestaneme-sledova>).

[32] <https://komisarpredeti.sk/>

[33] <https://www.komisarprezdravotnepostihnutych.sk/Domov>

[34] <https://ekonomika.sme.sk/c/22150049/statisticky-urad-chudoba-ohrozuje-stovky-tisic-ludi-na-slovensku.html>

[35] <http://www.centrumpravnejpomoci.sk/>

[36] Ostatný návrh zákona, ktorý mal zmeniť určité prvky vo voľbe riaditeľa a členov Správnej rady strediska a v činnosti strediska, nebol schválený na rokovaní NR SR v júny 2019. Bližšie pozri <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=7104>.

[37] Napr. právo na priaznivé životné prostredie, na prírodné zdroje, na prístup ku kultúrnemu dedičstvu, na hospodársky rozvoj, práva národnostných a etnických menšín

[38] Či už ide o menšiny (národnostné, etnické, sexuálne alebo LGBTI osoby), etnicky, sociálne či inak marginalizované komunity, osoby obmedzené na osobnej slobode, deti a mládež, seniorov, ženy a rodovú rovnosť, obeť trestných činov, whistleblowerov, zdravotne hendikepované osoby, cudzincov žijúcich na území SR, migrantov v širšom slova zmysle, atď.

[39] Napr. len v prípade podpory národnostných menšín ide o pestrú paletu organizácií. Napr. vo vzťahu k maďarskej menšine (Maďarský spoločenský a kultúrny zväz na Slovensku - CSEMADOK, Fórum inštitút pre výskum menšín, Fórum centrum pre regionálny Rozvoj, Maďarský osvetový inštitút na Slovensku, n.o. Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku, Zväz maďarských pedagógov na Slovensku a iné), rómskej menšine (eduRoma, Rómske advokačné a výskumné stredisko, Roma Media – ROMED, Rómska platforma, In Minorita, Kultúrne Združenie Rómov na Slovensku, OZ Nová cesta, Quo Vadis a iné), rusínskej menšine (Rusínska obroda na Slovensku, Akadémia rusínskej kultúry v Slovenskej republike, Klub Rusínov Slovenska, Molody Rusyny, Spoločnosť Andyho Warhola, Spolok Rusínov Spiša) a ďalších

(viď napr. <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//informacie-o-nm/>)

[40] V abecednom poradí sú to najmä: Aliancia Fair Play, Aliancia za rodinu, Amnesty International Slovensko, Biela vrana, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, ETP Slovensko, Greenpeace, Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku, Inakosť, Konferencia biskupov Slovenska, Ľudia proti rasizmu, Možnosť voľby, Fórum života, Liga za ľudské práva, Nadácia M. Šimečku, Nadácia Zastavme korupciu, GLOBSEC, NOS/OSF, Občan, demokracia a zodpovednosť, Poradňa pre občianske a ľudské práva, Slovenská nadácia pre UNICEF, Slovenský ochranársky zväz, Transparency International, Via Iuris, VLK, Za slušné Slovensko...

[41] Ide napr. o Ľudovú mládež, ktorá sama seba označuje ako „nacionalistické občianske združenie“, ktorého ciele priamo nadväzujú na politickú stranu „Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko“. Bližšie pozri <http://www.naseslovensko.net/cinnost/novy-projekt-ludova-mladez-ako-hradza-proti-vlne-upadku/>

[42] <https://www.vlada.gov.sk//3-1-ochrana-a-podpora-ludskych-prav/>

[43] <https://www.teraz.sk/slovensko/dala-zelenu-celostatnej-strategii-ludske/121156-clanok.html>

[44] <https://www.omeiach.com/tlac/item/7302-vyzva-k-ludskosti-nenechajme-ludi-trpiet-a-umierat-pred-nasim-prahom>

[45] <https://viaiuris.sk/aktuality/spustame-kampan-strngam-za-zmenu/>

[46] <https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2016/cislo-1/v-skolstve-prezije-len-optimista.html>

[47] <http://hrameovela.sk/>

[48] <https://somza.to/>

[49] <http://www.teraz.sk/slovensko/prezident-kiska-vymenoval-za-premiera-p/315226-clanok.html>

[50] <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/495719-utecenci-ano-migranti-nie-slovensko-o-druhom-pakte-nehlasuje/>

[51] Napr. Komisarčka Rady Európy pre ľudské práva dňa 26.11.2019 adresovala predstaviteľom NR SR list, ktorým vyzýva poslancov a poslankyne, aby odmietli akékoľvek sprísňovanie prístupu k bezpečným interrupciám a obmedzovanie reprodukčných práv žien

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/country-monitoring/slovak-republic>.

[52] <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/23865/1>

[53] <https://www.poradna-prava.sk/sk/dokumenty/telo-i-dusa-nasilne-sterilizacie-a-dalsie-utoky-na-reprodukcnu-slobodu-romov-na-slovensku/>

[54]

https://www.vop.gov.sk/files/Stanovisko_%20VOP_2018_Odskodnenie_obeti_protipravnej_sterilizacie_fin.pdf

[55] hedviga.fair-play.sk/chronologia/

[56] https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168063ce59

[57] <http://policajnarazia.sk>

[58] http://www.cpf.sk/files/files/VV%20PANET_Financovanie_NS_89.pdf

[59]

<http://www.cpf.sk/files/files/Study%20Report%20on%20Sustainability%20of%20HRAW%20NGOs.pdf>, s. 136